

B Ö L Ü M

2

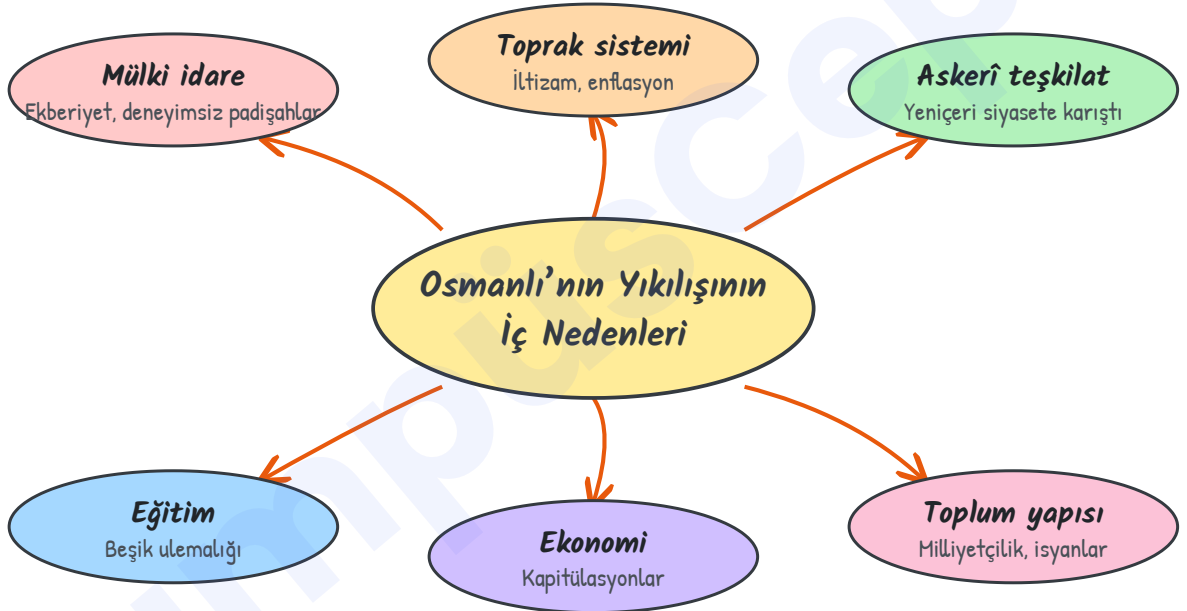
Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Nedenleri: İç Nedenler

2.1 Yıkılış Nedenlerinin Sınıflandırılması

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma ve ıslahat çabalarına girişmesinin sebebi, duraklama ve gerileme süreçlerini yaşayarak yıkılışa doğru gitmesidir. Bu çabalar, devletin **kendini koruma refleksiyle** olumsuzlukları giderme girişimleridir. Tarihçiler yıkılışın sebeplerini genellikle iki gruba ayırır:

- **İç nedenler:** Osmanlı Devleti'nin kendisiyle ilgili; kendi içinde yaşadığı, yaptığı ya da yapamadığı şeylerden kaynaklanan sebepler.
- **Dış nedenler:** Osmanlı'nın kontrolü dışında gelişen ve onu doğrudan ya da dolaylı olarak, planlı ya da plansız biçimde olumsuz etkileyen gelişmeler. Bunlar 2. haftanın konusudur.

2.2 Mülki İdarenin Bozulması

Osmanlı Devleti **veraset usulüyle** tahta geçen hükümdarlarca yönetilirdi. Hanedan üyelerinin tamamının tahtta hakkı vardı; bu, **Türk devlet geleneğinin** temel bir özelliği idi. Mevcut hükümdar kendisinden sonra gelecek hükümdarı tayin edebilirdi. Ancak hanedan üyelerinin her biri gücüne ve nüfuzuna bağlı olarak, sonucuna katlanmak şartıyla taht üzerinde hak iddia edebilir ve mücadeleyi kazanırsa tahta oturabilirdi.

Bu usul en güçlüünün iktidara gelmesi bakımından bir avantaj gibi görünse de taht kavgalarına ve iktidardakilerin yerini sağlamlaştırmak için **kardeş katli** gibi uygulamalara yol açmıştır.

Ekberiyet sistemi

I. Ahmet döneminde, hanedanın **en büyük erkek üyesinin** tahta geçmesini öngören sisteme geçildi. "Ekberiyet" büyüklük sırası demektir. Yeni sistem taht kavgalarını ve bunlara bağlı iç karışıklıkları önlemiştir; ancak tahta geçmede **yalnızca yaşın** belirleyici olması, liyakatli hükümdarların tahta çıkmasını engellemiştir.

Ekberiyet: taht, hanedanın en yaşlı erkek üyesine geçer

Kuruluştan beri uygulanan **şehzadelerin sancaklara gönderilmesi** (devlet yönetimini öğrenmeleri için bir tür staj) 17. yüzyılın başlarında veraset sisteminin değişmesiyle kaldırıldı. Sarayda tutulan şehzadeler devlet yönetme kabiliyetinden uzak, deneyimsiz padişahlar olarak tahta çıktı ve ülkeyi kötü yönetti.

Sarayda tutulan şehzade, yönetimi uzaktan izler

NOT

Merkezî yönetimdeki zayıflık mülki idarenin bütün kademelerine yansımış ve devleti genel bir çöküntüye götürmüştür. Sınavda **ekberiyet sistemi - I. Ahmet** eşleştirmesi ve **şehzadelerin sancağa çıkmasının kaldırılmasının** sonucu sıkça sorulur.

2.3 Toprak Sisteminin Bozulması

Osmanlı toprak sistemi **mîrî araziye** dayanıyordu: toprağın mülkiyeti devletindi, onu işleyenler adeta devletin kiracısıydı. Bu sistemin temel uygulaması **tımar sistemidir**. Tımar ve zeamet toprakları küçük parçalar hâlinde dağıtılırdı.

Toprak sistemi iki dinamiği birden besliyordu: **ekonomiyi** ve **askeriyeyi**. Tımar sahibi toprağın verimli işlenmesinden ve bölgesinin asayişinden sorumluydu; üretimden kendi payını alır, gelirleri karşılığında savaş zamanında hazır asker bulundururdu. Devletin en güçlü olduğu dönemlerde ordunun en kalabalık kısmını **tımarlı sipahiler** oluşturuyordu.

Başlangıçta çok iyi işleyen bu sistem **16. yüzyılın ikinci yarısından** itibaren bozulmaya başladı. Başlıca neden, **Kanuni Sultan Süleyman**'ın en parlak döneminde başlayan ve sonra önu alınamayan **enflasyondur**. Enflasyonun en önemli sebebi, Avrupa'ya taşınan kıymetli madenlerin, özellikle **gümüşün**, Osmanlı'ya da girerek piyasada para bolluğuna yol açmasıdır. Devletin giderlerinin artması da başka bir etkidir.

İltizam usulü

Artan giderler karşısında 16. yüzyılın sonundan itibaren iltizam usulüne geçildi: devlet, bir bölgenin vergi gelirini belirli bir süre için bir **mültezime** peşin para karşılığında satıyordu. Peşin verdikleri parayı çıkarmak isteyen mültezimler köylüyü **sömürmeye** başladı. Geçici düşünülen sistem uzun yıllar sürdü.

Timar düzeninde sipahi ve köylü · iltizamda mültezim ve köylü

Merkezî otorite zayıfladıkça timar sahipleri görevlerini savsakladı; bazıları bulundukları bölgelerde **derebeylere** dönüştü. Sonuçta devlet hem vergi gelirini hem de en önemli askerî gücünü kaybetti.

NOT

Toprak sisteminin bozulması **hem ekonomiyi hem orduyu** çökertmiştir. Enflasyonun kaynağı olarak **Avrupa'dan gelen gümüş**, bozulmanın başlangıcı olarak da **Kanuni dönemi** akılda tutulmalıdır.

2.4 Askerî Teşkilatın Bozulması

Osmanlı ordusu beylik döneminde **yaya** ve **müsellem** denilen atlılardan oluşan, savaş zamanında toplanan bir orduydı. Devlet kurumsaştıktan sonra kara ordusu **Yeniçeri Ocağı** (Kapıkulu) ve **timarlı sipahiler** olmak üzere iki kısımdan oluştu.

- Gerileme döneminden itibaren her iki birlik de çağın gerektirdiği yeniliklere ayak uyduramadı; savaş teknolojisinde Avrupa'nın gerisinde kalındı.
- Ocağa asker alımında usulsüzlükler (rüşvetle asker alınması) ve yeniçerilerin disiplinsizliği arttı.
- Yeniçeriler siyasete karıştı, taht kavgalarında taraf oldu; padişahları tahta çıkaran ve indiren bir güce dönüştü.
- Toprak sisteminin bozulmasıyla tımarlı sipahiler eski mücadele gücünü kaybetti.
- 17. yüzyıldan itibaren gerileyen donanma 19. yüzyılda tamamen etkisiz hâle geldi.

Kazan kaldıran yeniçeriler; arka planda Avrupa'nın modern ordusu

2.5 Eğitim Sistemindeki Bozulmalar

Osmanlı ilmiye teşkilatı 15. ve 16. yüzyıllarda dönemin devletlerine göre oldukça ileriye idi. **Medreseler**, çoğu vakıf olarak kurulmuş eğitim kurumlarıydı ve hem eğitim kadrosu hem de programı bakımından zengindi. Selçuklu'dan devralınan bu gelenek geçmişte pozitif bilimlerle de ilgilenmiş; **İbn Sina**, **Farabi**, **Uluğ Bey**, **Ali Kuşçu** gibi âlimler yetiştirmişti.

18. ve 19. yüzyıllarda medreseler Avrupa'daki ilmî gelişmeleri takip edemedi. **Beşerî ve pozitif ilimler** dışlandı; medreseler yalnızca dinî ilimlerin okutulduğu kurumlara dönüştü. Siyasetle uğraşmaları da itibarlarını ve bağımsızlıklarını kaybettirdi.

Beşik ulemalığı

Medreselerde hocalık yapan **müderrislerin** çocuklarının, liyakate bakılmaksızın kadro almaya başlamasıdır. Müderrislik **babadan oğula geçen** bir meslek hâline geldi; ulemalık adeta bir saltanata dönüştü.

Beşik ulemalığı: müderrislik babadan oğula geçer

İlmiye sınıfının bozulması, hukuk, eğitim ve siyaset gibi alanlarda görev alacak kadroların yetiştirilememesine yol açtı. Ayrıca bu çevreler zamanla **ıslahatlara ve ıslahatçılara karşı** tutucu bir muhalefet sergiledi.

NOT

Hoca bu konuyu Avrupa ile karşılaştırdı: Avrupa'nın Rönesans ve Reform hareketleriyle aştığı kilise taassubu ve ruhban sınıfı yapısının benzeri, 18-19. yüzyıllarda Osmanlı'da ortaya çıkmış ve **gelişmeye ve modernleşmeye karşı çıkmıştır**.

2.6 Ekonomik Yapının Bozulması

Osmanlı ekonomisi büyük ölçüde **tarıma** dayanıyordu. Yöntemler ilkel olsa da toprak sistemi sayesinde iyi işliyordu; toprak sisteminin bozulması devleti mali açıdan büyük kayıplara uğrattı. Ekonominin bozulmasının diğer sebepleri:

- **Kapitülasyonlar:** Ticari imtiyazlar zamanla Osmanlı aleyhine işledi. İlk olarak Fransa'ya verilen bu imtiyazlardan, 1838'deki **Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması (Balta Limanı)** ile hemen hemen bütün Avrupa devletleri yararlanır oldu ve Osmanlı bir **açık pazar** hâline geldi.
- Batı'daki **Sanayi İnkılabı** karşısında gerekli sanayi atılımının yapılamaması; sanayiye dayanan Avrupa ekonomileri karşısında güçsüz kalınması.
- Rüşvet ve suiistimallerin artması.
- Savaşların gelir kaynağı olmaktan çıkıp büyük masraflara yol açması, toprak ve ganimet kayıpları, ödenen tazminatlar.
- Önlenemeyen yüksek enflasyon.
- **Coğrafi Keşifler** sonucunda dünya ticaret yollarının değişmesi ve Osmanlı'nın ticari avantajlarını kaybetmesi.

Kapitülasyonlarla Avrupa malları limanları doldurur, yerli zanaatkar işsiz kalır

2.7 Osmanlı Toplum Yapısı ve Buna Bağlı Bozulmalar

Osmanlı Devleti **çok uluslu** bir yapıya sahipti; idaresi altında farklı din ve milliyetlere mensup topluluklar yaşıyordu. Yakın Çağ'da güçlenen Avrupalı devletler, Osmanlı üzerindeki emellerine ulaşmak için bu etnik yapıyı kışkırttı; özellikle **din ve milliyetçilik** unsurlarını işledi.

Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik fikrinin de etkisiyle bu topluluklar yavaş yavaş Osmanlı'dan koparıldı. 19. yüzyılın başında Sırp (1804) ve Yunan (1821) isyanlarıyla başlayan dağılma sürecinde ilk olarak Balkan toplulukları, ardından diğerleri ayrıldı.

Milliyetçilik ve dış kışkırtmalarla çok uluslu yapı parça parça dağılır

NOT

Bu süreç Osmanlı'ya yalnızca toprak kaybettirmedi; toplumun kendi içindeki **uyumunu, huzurunu ve güvenliğini** de bozdu. Sürekli isyanlarla uğraşmak zorunda kalan devlet hem maddi hem manevi olarak yıprandı.

KampüsCepte